

FRANKLIN LINDSAY, Beacons in the Night. With the OSS and Tito's Partisans in Wartime Yugoslavia, Stanford University Press, Stanford, California, 1993., 383 str.

Knjiga F. Lindsaya »Svjetionici u noći. S OSS i Titovim partizanima u ratnoj Jugoslaviji« donosi osobna autorova svjedočanstva iz vremena partizanskoga pokreta otpora u Jugoslaviji 1944.–1945. Možemo pretpostaviti da je novi ratni sukob na ovim prostorima i njegovo prisustvo u svjetskim medijima bio dodatni unutrašnji motiv Linsayu da objelodani svoja zakašnjela sjećanja. Iako su svjedočanstva o partizanskom pokretu već objavili poznati britanski sudionici poput brigadnog generala Fitzroya Macleana (šef britanske vojne misije kod Tita) i Williama Deakina (prvi britanski časnik u Titovu štabu) dobrodošlo je memoarsko viđenje američkoga časnika jer Washington i London nisu uvijek iz iste perspektive gledali na Balkan.

Danas umirovljeni biznismen, Lindsay je za vrijeme Drugogoga svjetskog rata obavljalo zadaću časnika za vezu američkog Ureda za stratezijske službe (Office of Strategic Services – OSS). Ta je organizacija bila slična britanskoj Upravi za posebne operacije (SOE- Special Operation Executive). Svoju ratnu zadaću pod tajnim nazivom »X-84« ili »Dogfish« Lindsay je zapravo obavio pod operativnom kontrolom britanske SOE. Poznato je da je SOE kao obavještajna i diverzantska agencija formalno funkcionirala u okviru britanskog Ministarstva za vođenje rata privrednim sredstvima (Ministry of Economic Warfare) i da je djelovala u okupiranim zemljama u cilju pomaganja pokreta otpora. U vrijeme njemačke okupacije Balkana većina pripadnika SOE – sekcije za Jugoslaviju nalazila se pri Glavnom britanskom štabu za Srednji istok u Kairu. Mnogi od SOE-inih stručnjaka za Jugoslaviju ovdje su radili prije rata kao rudarski stručnjaci, poslovni ljudi ili novinari. Općenito uzevši, nedvojbene su bile njihove simpatije za Srbe i slaba informiranost o hrvatskome pitanju. Primjerice, od dvojice pripadnike SOE u Zagrebu, jedan je 1941. zarobljen od Nijemaca a drugi je premješten. Stručnjaci SOE velike su nade polagali u D. Mihailovića i malo su znali i o pokretu otpora izvan Srbije.

Službeni se Washington tek krajem 1943. počeo sustavnije zanimati za rat u Jugoslaviji, ali ni tada nije imao dovoljno strpljenja za unutrašnja balkanska nadmetanja. Nakon stupanja u rat u studenome 1941. SAD su bile posve zaokupljene zabrinjavajućim događajima na Tihom oceanu pa su Europi pridavale drugorazrednu ulogu. S obzirom da je washingtonska administracija bila slabo pripravljena za složena balkanska zbivanja dobrovoljno je prihvaćala britansko tumačenje događaja vezana za srednju i istočnu Europu. Ipak, motrište da se prije završetka rata ne raspravlja o budućim granicama i uređenju država bilo je konstanta američke politike. Za pozitivan stav SAD prema partizanskom pokretu otpora u Jugoslaviji naročito je bilo značajno izvješće američkog pukovnika Lina M. Farisha koji je boravio u Titovom Vrhovnom štabu 1943.

Valja odmah kazati da je Linsayeve knjiga prvenstveno namijenjena prosječnom američkom čitatelju stoga za povjesničare u njoj nema značajnih inovacija. Za domaćeg čitatelja zacijelo su najzanimljivija poglavlja u kojima iznosi zapažanja iz Hrvatske 1944.–1945.

Lindsayeva priča započinje u svibnju 1944. kada je saveznička prislušna služba otkrila da partizanska gerila na prostoru bivše Jugoslavije veže mnogo više njemačkih snaga nego četnici D. Mihailovića. Stoga je odlučeno da se na područje koje kontroliraju hrvatski i slovenski partizani spuste prvi časnici za vezu. Zadatak časnika bio je prepoznatljiv u kontekstu opće savezničke taktike iskorištavanja partizanske gerile za ometanje vitalnih njemačkih komunikacijskih pravaca. Tako se Lindsay s četvoricom dobrovoljaca američkog Ureda za stratezijske službe (OSS) spustio padobranom u blizinu Glavnoga štaba Slovenije koji se tada nalazio u Semiču. U vrijeme osnivanja savezničkoga obavještajnog punkta bio je sasvim mlad i bez naročitoga političkog i diplomatskog iskustva. Zajedničko polje djelovanja s partizanima bile su isključivo sabotaze na prometnicama kojima je tekla opskrba njemačke vojske. Iako je poput ostalih savezničkih časnika bio podvrgnut različitim ograničenjima kako u dobivanju informacija tako i u dotiru s partizanskim komandama i civilima, Lindsay je brzo shvatio da je politički um i srce partizanskoga vodstva u Moskvi. Uočio je izuzetnu organiziranost komunističkog promidžbenog nastupa. Nadasve je zapažao kako partizansko vodstvo čini sve da izbjegne situaciju u kojoj bi Saveznici politički diktirali razvoj događaja u Jugoslaviji.

U zimi 1944. Lindsay se pridružio hrvatskom Glavnom štabu u Topuskom. Slici vremena dodaje neke manje poznate i zanimljive detalje među kojima valja izdvojiti savezničke dodire s opunomoćenim njemačkim generalom u NDH u Zagrebu Glaise von Horstenuom. U ljeto 1944. šef OSS u Švicarskoj, Allen Dulles stupio je preko specijalnog agenta (K-6) u dodir s generalom Horstenuom. Horstenu je bio pripravan surađivati sa Saveznicima u cilju stvaranja slobodne Austrije. Britanci su ocijenili da bi im njemačka predaja na prostoru Hrvatske i Mađarske otvorila vrata za prodor prema dubini balkanskoga fronta. Međutim, Washington je izrazio rezerve u vezi suradnje s Horstenuom držeći da je »egoističan oportunist« koji je svojedobno podržavao »Anschluss« Austrije. Obzirom da je predaja njemačkih postrojbi podrazumijevala predaju lokalnim savezničkim snagama, dakle partizanima, uspostavljanje savezničkog dodira s Horstenuom teklo je uz pomoć Glavnoga štaba Hrvatske. Politički komesar GS, Vladimir Bakarić i zapovjednik štaba Ivan Gošnjak uputili su u Zagreb svog agenta za preliminarni kontakt. Međutim, on se ubrzo vratio sa viješću da je Gestapo uhitio generala Horstenua. Saveznicima je bilo manje poznato da su partizani 1943. pregovarali s uredom generala Horstenua u Zagrebu o uspostavi primirja s Nijemcima. Partizanski pregovarači M. Đilas i V. Velebit izrazili su spremnost za obustavu partizanskih napada na glavne prometnice ukoliko Nijemci obustave neprijateljstva prema partizanima.

Vrijedi spomenuti i Lindsayeva zapažanja povezana s planom savezničkog iskrcavanja na Balkanu. Nakon uspjeha na Istočnome frontu i u sjevernoj Africi Saveznici su tražili najpogodniji pravac prodiranja u središte Europe. Poznato je da se Churchill zalagao za iskrcavanje na Balkanu držeći da će time kod Nijemaca biti postignut faktor iznenađenja kao osnovni preduvjet pobjede. Ne smije se zanemariti ni težnja Britanaca da suzbiju ruske pretenzije na Balkanu. Međutim, SAD su predlagale iskrcavanje na jugu Italije držeći da će njenim padom Osovina biti demoralizirana, a desni saveznički bok zaštićen od njemačkog napada preko Jadrana. Lindsay tvrdi da se američki pukovnik Ellery Huntigton u studenom 1944. tajno sastao s zapovjednikom Glavnoga štaba Hrvatske I. Gošnjakom i zatražio partizansku potporu u slučaju savezničkog iskrcavanja u Istri. Gošnjak je prema Titovu nalogu odgovorio da partizani pristaju uz saveznički plan iskrcavanja ali zahtijevaju da pješadijske postrojbe budu pod njihovom kontrolom. Ostaje otvoreno pitanje zašto ovaj prijedlog nije bio postavljen direktno Vrhovnom štabu i Titu. Valja spomenuti da je šef savezničke misije Fitzroy Maclean izjavio da nije čuo za spomenuti sastanak Huntigtona i Gošnjaka. Lindsay primjerice navodi da nije postojao pismeni zahtjev Crvene Armije upućen Titu za slobodan prolaz u rujnu 1944. To se tvrdilo kako bi se u slučaju iskrcavanja na Jadranu partizani dobili sličnu potvrdu legitimiteta od Saveznika. Unatoč svega Lindsay je iz razumljivih ljudskih razloga zadržao trajnu naklonost prema partizanima kao prijateljima po oružju.

U svakome slučaju tijekom ljeta 1944. u lepezi anglo-američkih stavova o Jugoslaviji vidljive su razlike. SAD se nisu željele miješati u građanski rat zagovarajući da se oružjem opskrbe sve grupe koje se bore protiv Nijemaca. Predsjednik Roosevelt je predložio da se povuče linija razgraničenja između četnika i partizana s tim da prvi operiraju od Srbije prema istoku, a drugi u ostatku zemlje.

Lindsay je iznio svoje viđenje kontroverzi u političkom partnerstvu hrvatskih komunista i lijevoga krila HSS-a. Ocijenio je da je ključna osoba ove suradnje B. Magovac odbačen jer nije pružio dostatnu potporu komunistima. Magovac je očekivao da će HSS povratiti svoju političku snagu nakon savezničkoga ulaska u Zagreb. Lindsay je zaključio kako je HSS i njen vođa Vladko Maček najveća opasnost za političku konsolidaciju oslobodilačkog pokreta pod vodstvom komunista. Procijenio je da ljevičarski pamfleti protiv Mačeka nemaju dubljega temelja. Primjerice, kada je upitao političkog komesara GŠ Hrvatske V. Bakarića zbog čega pokret obasipa Mačeka neprimjerenim etiketama za kolaboraciju on mu je prilično iskreno odgovorio da je to stoga jer Maček politički ne podupire partizanski pokret.

Sredinom veljače 1945. Lindsay je napustio Glavni štab Hrvatske i preko zračne luke u blizini Zadra odletio u Bari. Nakon nekoliko mjeseci provedenih u Caserti na prijedlog OSS vratio se ponovo u Jugoslaviju i preuzeo rukovodeću ulogu u američkoj vojnoj misiji.

U slijedu svjedočanstava Lindsay je posebnu pozornost posvetio vremenu izbivanja hladnoga rata. Iznio je probleme povezane s izbjicanjem tršćanske krize 1945. i svoja zapažanja povezana s jugoslavenskom šizmom 1948. Kada je u veljači 1945. zapovjednik savezničkih snaga na Sredozemlju Harold Alexander posjetio Tita u Beogradu mogao je vidjeti da je Tito bio »prijateljski raspoložen, razuman i kooperativan«, a partizanima je odobrena znatna saveznička pomoć. U međuvremenu jugoslavenska je vojska napredovala prema Trstu i u grad ušla prije Saveznika. Kada se partizanska vojska pod pritiskom saveznika najzad povukla, Lindsay je slušao pritužbe beogradskih dužnosnika koji nisu pristajali da ih Saveznici tretiraju kao »nesposobne Talijane ili potučene fašiste«.

Lindsay tvrdi da je jugoslavensko-sovjetski sukob 1948. za Washington bio potpuno neočekivan pa su ga mnogi smatrali samo zamkom za Zapad. Ipak, nakon nekoliko mjeseci zapadna je diplomacija prepoznala svoj interes u podupiranju Beograda. Prvi kontakti između američke diplomacije i Jugoslavije tekli su preko Aleša Beblera i Vladimira Velebita. Velebit je otvoreno kazao da Jugoslavija treba hitne isporuke oružja kako bi se obranila od moguće agresije. SAD su u Jugoslaviju morskim putem tajno isporučile oružje, a tijekom deset sljedećih godina različitu pomoć u vrijednosti preko milijardu dolara.

U štivu poput Lindsayevog dopušteno je u povijesne opise unositi vlastite fikcije i subjektivnost koje obogaćuju povijesnu svijest dinamizmom kojeg nema u znanstvenim radovima. Ipak, to ne umanjuje piščevu odgovornost za povijesne prosudbe. Valja istaknuti da je Lindsay u provjeri svojih sjećanja koristio dokumente Public Record Officea u Londonu, Arhiva Republike Slovenije i Nacionalnoga arhiva u Washingtonu, pokazujući time da vrednuje arhivsko gradivo. Ipak, neke je ocjene izrekao bez ozbiljnije dokumentarne provjere. Tu u prvom redu mislimo na poglavlje 15. koje je naslovljeno kao »Ethnic and Ideological Wars in Croatia« i poglavlja 21. koje je naslovljeno kao »How It All Turned Out«. Sadržaj ovih poglavlja sugerira da narodi na ovim prostorima ponavljaju povijesne greške. To je nadasve vidljivo kroz piščev stav da je hrvatski nacionalizam povezan s nizom dubokih i sukcesivnih kriza. Primjerice, piščevo osnovno polazište o NDH 1941. može se sabrati kroz ocjenu o »marionteskoj i fašističkoj« državi u kojoj su vladale ustaše – »fašistička hrvatska banda«. Ono što je vidljivo jest da Lindsay naciji-državi nerado priznaje etičku vrijednost, jer ona izaziva uskogrudnost prema drugom narodu. Možda stoga i olako poseže za brojkama o »stotinama tisuća Srba« umorenih u NDH, i generalno izjednačuje pripadnike ustaškog pokreta s »fašističkom hrvatskom bandom«. Generalizacijom ove vrste pada ispod povijesne objektivnosti pa nosioce ustaškog pokreta izjednačuje s »fašističkom bandom« a pripadnike četničkog pokreta drži legitimnom politič-

kom skupinom koja se »borila u građanskom ratu i izgubila«. Takvo razmišljanje pisca vodi sasvim blizu zaključku da je i rat u Hrvatskoj 1991. izbio krivnjom Hrvata koji su tvrdoglavo branili svoje nacionalne svjetinje. Ostaje otvoreno pitanje krije li se iza tih tvrdnji piščeva neinformiranost ili predrasude? Čini se da Lindsay bivšoj Jugoslavenskoj federaciji daje pogrešan smisao i značaj izjednačujući obrazac američke federacije koja zapravo funkcionira kao golema jednonacionalna država, i bivše jugoslavenske federacije čija se povijest sastojala od neprestana političkog cjenjkanja među različitim nacijama i borbe protiv prevlasti dominirajuće srpske nacije.

U pogovoru Johna Kennetha Galbraitha američkim je čitaocima knjiga preporučena kao zanatski pisano i zanimljivo štivo. Dileme u pogledu njene preglednosti, jasnoće izlaganja i koncentracije informacije zacijelo nema. Ipak, u sadržaju je povremeno narušen kvalitet eksplikacije. Pisac doduše nije mogao preuzeti odgovornosti za cjelovit istraživački poduhvat ali to ga ne opravdava da u prosudbi povijesnih i najnovijih događaja u Hrvatskoj preuzme stereotip o konzervativnom hrvatskom nacionalizmu povezanom sa sindromom genocidnosti i fašistoidnosti.

Lindsayeva knjiga koherentno je logički strukturirana u 21 kraćih poglavlja, a bilješke su zbog lakšeg čitanja dodane na kraju knjige. Knjiga sadrži korisne dodatke u obliku osnovnih geografskih karata, pregleda osnovne literature, kazalo osoba, kazalo zemljopisnih pojmova i niz zanimljivih fotografija. Među tim gradivom potkrale su se neke pogreške. Primjerice, u tablici o procentualnoj etničkoj rasprostranjenosti na prostoru nekadašnje Jugoslavije preuzeta iz *Yugoslav Survey* 32 (ožujak 1990.–1991.) iznosi se da u ukupnom pučanstvu Hrvatske na Hrvate otpada 75 posto; Srbe 15 posto i Jugoslavena 9 posto. Prema službenom popisu stanovništva 1991. u Hrvatskoj je 78,1 posto Hrvata; 12,2 posto Srba; 0,9 posto Muslimana; 2,2 posto Jugoslavena i 1,0 posto regionalno opredjeljenih.

Najzad, za Lindsayeva bi svjedočanstva mogli kazati da su nedvojbeno živopisna, sustavno izložena ali isuviše nadahnuti ikonografijom zlatnih vremena antifašizma da bi dublje prodrla u suvremena povijesna zbivanja na ovim prostorima.

Nada Kisić-Kolanović

SABRINA PETRA RAMET, Balkan Babel – Politics, Culture and Religion in Yugoslavia, Westview Press, Boulder – San Francisco – Oxford, 1992., 230 str.

Sabrina Petra Ramet, profesor međunarodnih studija na Sveučilištu Washington, zadnja dva desetljeća uglavnom je provela u Europi istražujući noviju povijest istočno-europskih zemalja, napose uzroke posvemašnje propasti komunističkog sustava u tim zemljama. Za hrvatsku historiografiju posebno je važna njezina najnovija knjiga u kojoj analizira sukobe u ekonomiji, politici i kulturi koji su doveli do dezintegracije Jugoslavije. U naslovu knjige poslužila se biblijskom metaforom babilonskog tornja, kojom čitatelju na slikovit način predočava da je Jugoslavija bila umjetna državna tvorevina izgrađena na nepomirljivim suprotnostima. Prema *Bibliji* babilonska kula trebala je doprijeti do neba, ali je to spriječila pometnja jezika graditelja. Slično se, smatra autorica, dogodilo s Jugoslavijom koja je »(...) uvijek bila babilonski toranj čiji graditelji nisu samo govorili različitim